

**HOZIRGI KUNDA O'QITUVCHI NUTQ TEXNIKASI VA NOTIQLIK
MADANIYATINI TAKOMILLASHTIRISH MUAMMOLARI**

Dexqanova Mamura Ulmasovna

Egamqulova Dilsevar

Usmonova Shaxnoza

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'qituvchining nutq madaniyati va unga qo'yiladigan asosiy talablar, nutqiy faoliyatni oqilona tashkil etish yo'llari haqida so'z boradi. Maqola davomida nutqiy faoliyat ko'nikma va malakalari: tovush, diapazon, tembr, diksiya, ritmika haqida ham ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: o'qituvchining nutq madaniyati, nutq texnikasi, nutqiy faoliyat ko'nikma va malakalari, tovush, diapazon, tembr, diksiya.

**CURRENTLY, THE PROBLEMS OF IMPROVING THE TEACHER'S SPEECH
TECHNIQUE AND SPEAKING CULTURE**

Abstract. This article talks about the speech culture of the teacher and the main requirements for him, ways of rational organization of speech activity. During the article, information about the skills and competences of speech activity: sound, range, timbre, diction, rhythmicity is also mentioned.

Key words: teacher's speech culture, speech technique, speech activity skills and competencies, sound, range, timbre, diction.

**В НАСТОЯЩЕЕ ВРЕМЯ АКТУАЛЬНЫ ПРОБЛЕМЫ
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ТЕХНИКИ РЕЧИ И КУЛЬТУРЫ РЕЧИ УЧИТЕЛЯ**

Аннотация. В данной статье говорится о речевой культуре учителя и основных требованиях к нему, способах рациональной организации речевой деятельности. В ходе статьи также затрагиваются сведения о навыках и компетенциях речевой деятельности: звучании, диапазоне, тембре, дикции, ритмичности.

Ключевые слова: культура речи учителя, техника речи, навыки и компетенции речевой деятельности, звук, диапазон, тембр, дикция.

O'qituvchining notiqlik texnikasi so'zlami aniq, to'g'ri, tiniq eshitarli va tushunarli bayon qilishida namoyon bo'ladi. To'g'ri va mukammal ovoz diksiyasiga ega bo'lgan o'qituvchi so'zlami ifodali bayon qiladi. Ifodali gapirishda til, lab, kichik tilcha, pastki jag' ishtirok etadi.

O'qituvchi ifodali gapirishi, so'zlarni talaffuz qilishi uchun yuqoridagi organlarga doimo mashq qildirishi lozim. Shunday qilib, pedagogik texnikada nutq malakalari muhim ahamiyat kashf etar ekan, o'qituvchi doimo gapirish tempi, ritmi, diksiyasi, ovoz kuchi, diapazoni, harakatchanligi ustida mashq qilishi zarur.

Har bir o'qituvchi o'z tafakkuriga, fikrlash qobiliyatiga, o'zining kasbiy yo'nalishi, kasbiy laboratoriyasiga ega bo'lishi kerak. Bu yo'nalish va laboratoriyani o'qituvchilarning o'zlari mustaqil filr yuritishlari, mustaqil bilim olishlari, pedagogik mahoratini oshirib borishlari orqali qo'lga kiritadilar va mohir o'qituvchiga xos fazilatlarini tarbiyalaydilar hamda kasbiy ideal sari harakat qiladilar. Pedagogik texnika sirlarini mukammal bilish o'qituvchining tashkiliy-metodik malakalarni egallashiga ham bog'liq. Bu malakalar zarur bilimlar bo'yicha ma'ruzalarni tinglash, maxsus adabiyotlarni o'qish orqali qo'lga kiritiladi. Tashkiliy-metodik malakalar aytilgan yo'l-

yo'riqlar, ko'rsatmalarni o'zining individual kasbiy tajribasida sinab, ko'nikma hosil qilsa maqsadga muvofiq bo'ladi.

Nutqning asosiy xususiyatlari:

1. Nutqning to'g'riligi varavonligi.
2. Nutqning aniqligi va ta'sirchanligi.
3. Nutqning manitqiyligi.
4. Nutqning tozaligi va ifodaliligi.

Nutqning to'g'riligi va ravonligi uning adabiy til normalariga to'g'ri kelishidir. Bunda ikkitajihatga e'tibor beriladi: urg'u va grammatik normalarga amal qilinishi. **Urg'u - so'zlaming to'g'ri talaffuz tilishini ta'minlaydi.**

Grammatik norma-nutqning mazmundorligini, ma'noli ekanligini bildirib, nutq oqimidagi so'zlaming o'zgarishi mazmunan bir-biriga birikishini ifodalovchi xilma-xil qoidalar yig'indisidir.

Nutqning aniqligi va ta'sirchanligi - mazmundor nutqning tinglovchiga ta'sir yetish omilidir. O'qituvchi so'z va tilning ravonligi, notiqlik qobiliyati bilan aniq faktlar asosida o'quvchilarga bilim beradi, ularning ko'nikma va malakalarini rivojlantiradi. O'qituvchi nutqining aniq bo'lishi, o'z mas'uliyatini chuqur his etish shartidir. Aniq, o'rganilayotgan mavzuning o'qituvchi tomonidan ifodalanayotgan voqelikka, faktlarga muvofiq kelishidir. Aniqlikning chegarasini belgilashda o'qituvchi so'zlami to'g'ri qo'llay olishi, o'zbek tili grammatikasi mukammal bilishi, to'g'ri talaffuz eta olishi talab qilinadi.

Nutqning mantiqiyligi nutqning mantiqiy bo'lishi eng avvalo o'qituvchining so'z boyligi, tafakkur yuritish qobiliyati, idrok etish mahoratiga bog'liq. O'qituvchi tilni juda yaxshi bilishi, so'z boyligi keng bo'lishi mumkin. Ammo o'zi filer yuritayotgan mavzuga nisbatan chuqur bilimga ega bo'lmasa, bilimlarini o'z tafakkuri doirasida tahlil qila olmasa notiqlik san'ati natija bermaydi. So'zlaming o'qituvchi ifodalayotgan mavzuga mos ravishda to'g'ri ifodalanishi, so'z birikmalarining, gaplarning, matnlaming bir-biriga to'g'ri kelishi, fikmi izchil bayon etish uchun bo'ysondirilishi nutqning mantiqiy boy ekanligidan dalolat beradi.

O'quvchilarga aytilayotgan fikr mantiqan bir-biriga bog'langan bo'lishi kerak. Gaplar o'rtasida fikriy bog'lanish, izchillik yo'q olishi bilan o'qituvchi nutqining mantiqiyligiga putur etadi.

O'rganilayotgan mavzu matnlari o'rtasida mantiqiy bog'lanish bo'lish uchun, matnlar boshlanma bilan ajratiladi (masalan, xulosa qilib aytganda; shu bilan birga; ta'kidlash lozimki va hokazo). Demak, o'qituvchi nutqining mantiqiyligi deyilganda, yaxlit bir tizim asosida tuzilgan, fikr va mulohazalar rivoji izchil bo'lgan, har bir so'z, ibora aniq maqsadga muvofiq ishlatiladigan nutq tushiniladi.

Nutqning tozaligi va ifodaliligi - o'qituvchi nutqining tozaligi, avvalo uning adabiy til isoniy normalarga muvofiq ifodalanishi bilan belgilanadi. O'qituvchilaming chiroyli va mazmunan boy nutqi hozirgi o'zbek adabiy tili talablariga mos holda tuzilgan bo'lishi, g'ayri adabiy til unsurlaridan holi bo'lishiga qarab baholanadi. Nutq uning toza bo'lishiga halaqit beruvchi unsurlar: dialektizm va varvarizmdir. Zero, ushbu unsurlar badiiy adabiyotda ma'lum bir badiiy-estetik vazifani bajarsada, o'qituvchining dars jarayonidagi va tarbiyaviy faoliyatidagi nutqida ishlatilmasligi kerak. O'qituvchi doimiy ravishda idoraviy atamaları, rasmiy so'z va iboralarni noo'rin ishlatishi o'z nutqining notabiyligiga, ishonchsiz chiqishiga sabab bo'ladi. Natijada o'quvchilar ta'lim-tarbiyasida o'qituvchi tomonida nishontirish metodi orqali qo'llaniladigan fikrlar mukammal bayon etilmaydi.

Nutqning tozaligi, uning turli sheva so'zlaridan holi bo'lib, faqat abadiy tilda ifoda etilibidir. Til vositalari vaziyatga qarab ishlatilgan, siyqa so'z va iboralarsiz hosil bo'lgan o'qituvchi nutqi tabiiy va samimiy bo'ladi, tinglovchi va o'quvchilarning qalbiga te zborib yetadi. Til va nutq, nutq madaniyati, tilnormalarini egallamoq, talaffuz, urg'u, so'zlashish, gap tuzish qonuniyatlarini chuqur bilmoqdir. Shuningdek, tilning tasviriy vositalari bir xil sharoitlarga mos maqsadga muvofiq bo'lishi kerak. Nutqda til - fikr almashish quroli, o'qituvchi qalbining oyinasi, o'qituvchining dars berish uslubini, pedagogik mahoratini to'liq namoyon qiluvchi vosita. Nutqda-tildagi rang-barang vositalar o'z ifodasini topsa, bunday nutq-boy nutqdir.

Til va nutq azaldan bir-biri bilan chambarchas bog'langan vositalardir. Nutq qaysi tilda aytilmasin, o'sha millat tilining qonun-qoidalari asosida ro'yobga chiqadi. Biroq ular bir-biridan farqlanadi.

Til nutq uchun moddiy material. Shu material asosida nutq tashkil topadi.

Nutq-tildagi mavjud ifoda vositalaridan foydalangan holda reallikka aylangan fikr bo'lib ikki xilda namoyon bo'ladi:

- ichki nutq;
- tashqi nutq.

O'qituvchi ongida hosil bo'ladigan, hali amalga oshmagan til elementlaridan tashkil topgan, kishining og'iz ochmasdan fikrlasbi, mulohaza yuritishi, o'ylashi ichki nutqdir.

O'qituvchi mulohazasi va fikrining til vositasida nutq organlariga ta'siri va harakati bilan real tovushlar sifatida yuzaga keladigan nutq-tashqi nutq bo'lib, u ijtimoiy hodisadir.

FOYDALANILADIGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. - Qarshi.: Nasaf, 2000.
2. Tolipov O', Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tadbiqiy asoslari. - T.: 2005.
3. Avliyakov N. X., Musayeva N. N. Pedagogik texnologiya. Oliy o'quv yurtlari uchun darslik.
4. Azizxodjayeva N.N. Pedagogicheskiye texnologii i pedagogicheskoye masterstvo. -Tashkent: Moliya, 2002.
5. Azizxodjayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat - T.: Fan, 2006.
6. Yo'ldoshev J.G', Usmonov S. Ilg'or pedagogik texnologiyalar. — T.: O'qituvchi, 2004.